

PEDAGOG SHAXSIGA QO‘YILADIGAN PSIXOLOGIK TALABLAR**Abduqosimova Barno****O‘zbekiston jurnalistika va ommaviy kommunikatsiyalar universiteti****Amaliy psixologiya yo‘nalishi 3- bosqich talabasi****<https://doi.org/10.5281/zenodo.20064972>****Annotatsiya**

Ushbu maqolada pedagog shaxsiga qo‘yiladigan psixologik talablar keng qamrovda tahlil qilinadi. Zamonaviy ta‘lim jarayonida pedagog nafaqat bilim beruvchi, balki o‘quvchilarning ruhiy rivojlanishiga bevosita ta‘sir ko‘rsatuvchi shaxs sifatida namoyon bo‘lishi yoritiladi. Maqolada pedagog uchun zarur bo‘lgan emotsional barqarorlik, kommunikativ qobiliyatlar, empatiya, motivatsiya va psixologik sezgirlik kabi muhim sifatlar ilmiy-nazariy jihatdan asoslab beriladi. Shuningdek, pedagogning o‘zini boshqarish ko‘nikmalari, nizolarni hal etish qobiliyati va sinfda sog‘lom psixologik muhit yaratishdagi o‘rni alohida ta‘kidlanadi. Tadqiqot davomida pedagog shaxsining psixologik jihatdan mukammalligi ta‘lim samaradorligini oshirishda muhim omil ekanligi ko‘rsatib beriladi. Maqola yakunida pedagoglarning kasbiy faoliyatida psixologik talablarni inobatga olish zarurligi haqida xulosa qilinadi.

Kalit so‘zlar: Pedagog shaxsi, psixologik talablar, emotsional barqarorlik, kommunikativ qobiliyat, empatiya, motivatsiya, psixologik muhit.

Kirish

Pedagog shaxsining jamiyatdagi o‘rni nihoyatda muhim bo‘lib, u nafaqat ta‘lim beruvchi, balki barkamol avlodni shakllantiruvchi asosiy shaxs hisoblanadi. Bugungi kunda ta‘lim tizimida olib borilayotgan islohotlar pedagogdan nafaqat chuqur bilim, balki yuqori darajadagi psixologik tayyorgarlikni ham talab etmoqda. Chunki o‘quvchi shaxsining rivojlanishi ko‘p jihatdan o‘qituvchining ruhiy holati, munosabati va yondashuviga bog‘liqdir. Pedagogning har bir harakati, so‘zi va muomalasi o‘quvchi ongiga bevosita ta‘sir ko‘rsatadi, shu sababli u o‘z hissiyotlarini nazorat qila olishi, sabr-toqatli bo‘lishi va har qanday vaziyatda ham muvozanatni saqlay bilishi lozim. Zamonaviy pedagog o‘z kasbiga nisbatan mas‘uliyatli, tashabbuskor va doimiy ravishda o‘z ustida ishlaydigan shaxs bo‘lishi kerak. Shuningdek, u o‘quvchilar bilan samarali muloqot o‘rnatib, ularning individual xususiyatlarini hisobga olgan holda yondashishi zarur. Mazkur jihatlar pedagog shaxsiga qo‘yiladigan psixologik talablarning dolzarbligini yanada oshiradi va ushbu mavzuni chuqur o‘rganishni taqozo etadi.

Pedagog shaxsining mohiyati uning kasbiy faoliyatidagi o‘rni va insoniy fazilatlari bilan chambarchas bog‘liq bo‘lib, u oddiy bilim beruvchi emas, balki o‘quvchi shaxsini shakllantiruvchi yetakchi tarbiyachi sifatida namoyon bo‘ladi. Pedagog o‘z faoliyati davomida nafaqat fan asoslarini o‘rgatadi, balki o‘quvchilarda axloqiy qadriyatlar, ijtimoiy munosabatlar va hayotiy ko‘nikmalarni ham shakllantiradi. Shu sababli uning shaxsiy sifatleri, dunyoqarashi va psixologik tayyorgarligi katta ahamiyat kasb etadi. Haqiqiy pedagog o‘z kasbini sevadi, o‘quvchilarga mehr bilan yondashadi va ularning har birini alohida shaxs sifatida qabul qiladi. U sabrli, adolatli va talabchan bo‘lish bilan birga, o‘zini doimiy ravishda rivojlantirib boradi. Pedagogning nutqi ravon, fikrlashi aniq va muloqot madaniyati yuqori bo‘lishi zarur, chunki bu jihatlar ta‘lim jarayonining samaradorligiga bevosita ta‘sir ko‘rsatadi. Bundan tashqari, pedagog o‘z xatti-harakatlari orqali o‘quvchilar uchun namuna bo‘lib xizmat qiladi, bu esa uning shaxsiga qo‘yiladigan talablarni yanada oshiradi.

Psixologik talablar tushunchasi pedagog faoliyatida muhim o‘rin egallaydi. U o‘qituvchining nafaqat kasbiy bilimlari, balki uning ruhiy holati, ichki dunyosi va insonlar bilan munosabat o‘rnatish qobiliyatini ham qamrab oladi. Ya‘ni psixologik talablar deganda pedagogning o‘z hissiyotlarini boshqara olishi, o‘quvchilar ruhiyatini tushunishi, turli vaziyatlarga moslasha bilishi va pedagogik jarayonda sog‘lom psixologik muhitni shakllantira olishi tushuniladi. Bugungi kunda ta‘lim jarayonining murakkablashuvi va o‘quvchilarning individual xususiyatlari ortib borayotganligi sababli pedagogdan yuqori darajadagi psixologik tayyorgarlik talab etilmoqda. Chunki har bir o‘quvchi o‘ziga xos xarakter, qiziqish va ruhiy holatga ega bo‘lib, u bilan ishlashda bir xil yondashuv har doim ham samarali bo‘lavermaydi. Shu bois pedagog har bir o‘quvchiga individual yondashib, uning ichki imkoniyatlarini ochib berishga harakat qilishi zarur. Bundan tashqari pedagog o‘z faoliyatida sabr-toqatli, diqqatli va sezgir bo‘lishi, o‘quvchilarning kayfiyati hamda hissiy holatidagi o‘zgarishlarni tezda payqay olishi kerak. Psixologik talablar shuningdek pedagogning stressga chidamliligi, muammoli vaziyatlarda to‘g‘ri qaror qabul qila olishi va o‘zini doimo nazoratda tutishi bilan ham bog‘liq bo‘lib, aynan shu jihatlar uning kasbiy muvaffaqiyatini belgilaydi hamda ta‘lim samaradorligini oshirishga xizmat qiladi.

Pedagog faoliyatida emotsional barqarorlik va o‘zini boshqarish muhim psixologik talablar qatoriga kiradi, chunki ta‘lim jarayoni turli xarakterdagi o‘quvchilar, kutilmagan vaziyatlar va murakkab muloqot jarayonlari bilan uzviy bog‘liq bo‘ladi. Bunday sharoitda pedagogning hissiyotlarga berilib ketmasligi, aksincha vaziyatni xolis va to‘g‘ri baholay olishi katta ahamiyatga ega. Emotsional barqarorlik pedagogga stressli vaziyatlarda ham o‘zini nazorat qilish, o‘quvchilarga nisbatan adolatli munosabatda bo‘lish va muvozanatni saqlash imkonini beradi. Agar pedagog o‘z hissiyotlarini boshqara olmasa, bu uning nutqida, muomalasida va qarorlarida salbiy aks etib, o‘quvchilar bilan munosabatlarga zarar yetkazishi mumkin. O‘zini boshqarish ko‘nikmasi esa pedagogga o‘z xatti-harakatlarini ongli ravishda nazorat qilish, sabrli bo‘lish va har qanday vaziyatda to‘g‘ri yo‘l tutish imkonini yaratadi. Ayniqsa, nizoli holatlarda yoki intizom bilan bog‘liq muammolar yuzaga kelganda bu sifatlar yanada muhim ahamiyat kasb etadi. Shu bilan birga, pedagog o‘zining ruhiy barqarorligini saqlash orqali sinfda ijobiy va sog‘lom psixologik muhitni shakllantiradi, bu esa o‘quvchilarning bilim olishga bo‘lgan qiziqishini oshiradi va ta‘lim samaradorligini ta‘minlaydi.

Pedagog faoliyatida kommunikativ qobiliyatlar alohida ahamiyat kasb etadi, chunki ta‘lim jarayoni avvalo muloqot orqali amalga oshiriladi va pedagogning nutqi, muomala madaniyati hamda tinglay olish qobiliyati uning kasbiy muvaffaqiyatini belgilovchi asosiy omillardan biri hisoblanadi. Samarali kommunikatsiya pedagogga o‘quvchilar bilan ishonchli munosabat o‘rnatish, ularning fikrini erkin ifoda etishiga sharoit yaratish va o‘z bilimini aniq hamda tushunarli tarzda yetkazish imkonini beradi. Ayniqsa, pedagogning nutqi ravon, mantiqli va ifodali bo‘lishi zarur, chunki bu o‘quvchilarning mavzuni tez va to‘g‘ri anglashiga yordam beradi. Shu bilan birga, pedagog nafaqat gapira olish, balki tinglay olish ko‘nikmasiga ham ega bo‘lishi kerak, chunki o‘quvchini tushunish va uning fikriga hurmat bilan qarash sog‘lom psixologik muhitni shakllantiradi. Kommunikativ qobiliyatlar pedagogga ota-onalar va hamkasblar bilan ham samarali hamkorlik qilish imkonini beradi, bu esa ta‘lim jarayonining yaxlit va tizimli olib borilishiga xizmat qiladi. Bundan tashqari, pedagog turli vaziyatlarda muloqot uslubini moslashtira olishi, ya‘ni har bir o‘quvchiga individual yondashuvni tanlay bilishi zarur, chunki har bir insonning qabul qilish darajasi va psixologik xususiyatlari turlicha

bo'ladi. Natijada, yuqori darajadagi kommunikativ qobiliyatlar pedagogning nafaqat bilim berish, balki tarbiyaviy ta'sir ko'rsatish imkoniyatini ham sezilarli darajada oshiradi.

Pedagog shaxsida empatiya va psixologik sezgirlik juda muhim sifatlar hisoblanadi. Chunki har bir o'quvchi o'zining ichki dunyosi, hissiyotlari, qiziqishlari va muammolari bilan boshqalardan farq qiladi. Shu sababli pedagog o'quvchining ruhiy holatini tushuna olishi va unga mos yondashuvni tanlashi kerak bo'ladi. Empatiya pedagogga o'quvchining his-tuyg'ularini his qilish, uning holatini chuqur anglash va unga nisbatan befarq bo'lmaslik imkonini beradi. Bu esa o'quvchi va o'qituvchi o'rtasida ishonchli munosabat shakllanishiga olib keladi. Psixologik sezgirlik esa pedagogga sinfdagi umumiy muhitni to'g'ri baholash, o'quvchilarning kayfiyatidagi o'zgarishlarni tezda sezish va kerakli pedagogik choralarni o'z vaqtida qo'llash imkonini yaratadi. Ayniqsa, ba'zi o'quvchilar o'z muammolarini ochiq ayta olmasligi mumkin bo'lgan holatlarda pedagogning sezgirligi katta ahamiyatga ega bo'ladi. Bunday holatlarda u o'quvchini qo'llab-quvvatlashi, unga ruhiy tayanch bo'lishi va uni tushunishga harakat qilishi zarur. Empatiya faqat rahm-shafqat emas, balki professional yondashuv ham hisoblanadi. Chunki u ta'lim jarayonini insoniyashtiradi va har bir o'quvchining individual rivojlanishiga yordam beradi. Shuningdek, psixologik sezgirlik pedagogga konfliktli vaziyatlarni erta bosqichda aniqlash va ularni to'g'ri yo'l bilan hal qilish imkonini beradi. Natijada sinfda sog'lom, tinch va o'qishga qulay muhit shakllanadi. Bu esa ta'lim samaradorligini oshirishda muhim rol o'ynaydi.

Pedagogning motivatsiyasi va kasbiy qiziqishi uning faoliyatidagi eng muhim psixologik omillardan biri hisoblanadi, chunki o'qituvchi o'z kasbiga nisbatan ichki qiziqish va kuchli motivatsiyaga ega bo'lmasa, u o'quvchilarga ham yetarli darajada ta'sir ko'rsata olmaydi, motivatsiyaga ega pedagog doimiy ravishda o'z ustida ishlaydi, yangi bilimlarni o'rganadi va ta'lim jarayonini yanada samarali qilishga intiladi, bunday o'qituvchi uchun kasb faqat ish emas, balki hayotiy maqsad va ma'naviy qadriyatga aylanadi, natijada u o'quvchilarga ham ijobiy ta'sir ko'rsatib, ularda bilim olishga bo'lgan qiziqishni uyg'otadi, pedagogning ichki motivatsiyasi uning sabr-toqatida, ijodkorligida va o'quvchilar bilan ishlashdagi faolligida yaqqol namoyon bo'ladi, shuningdek, kuchli motivatsiyaga ega pedagog qiyin vaziyatlarda ham o'z kasbiga sodiq qoladi va muammolarni yengib o'tishga harakat qiladi, bu esa uning professional rivojlanishiga katta hissa qo'shadi, kasbiy qiziqish esa pedagogni yangiliklarga ochiq bo'lishga, zamonaviy pedagogik usullarni o'zlashtirishga va o'z tajribasini boyitishga undaydi, natijada motivatsiya va kasbiy qiziqish pedagog shaxsining psixologik barqarorligi va samarali faoliyatining asosiy tayanchiga aylanadi.

Pedagog faoliyatida konfliktlarni boshqarish va sog'lom psixologik muhit yaratish juda muhim ahamiyatga ega, chunki ta'lim jarayonida o'quvchilar o'rtasida yoki o'qituvchi bilan o'quvchi orasida turli tushunmovchiliklar va ziddiyatlar yuzaga kelishi tabiiy holat hisoblanadi, bunday vaziyatlarda pedagogning asosiy vazifasi muammoni kuchaytirish emas, balki uni to'g'ri yo'l bilan bartaraf etish va muvozanatni tiklashdan iborat bo'ladi, konfliktlarni boshqarish pedagogdan yuqori darajadagi sabr, xolislik va psixologik bilim talab qiladi, u har bir vaziyatni chuqur tahlil qilib, tomonlarni tinglashi va adolatli qaror qabul qilishi kerak, shuningdek, pedagog hissiyotlarga berilmasdan, vaziyatni sovuqqonlik bilan baholashi zarur, chunki noto'g'ri yondashuv konfliktni yanada kuchaytirishi mumkin, sog'lom psixologik muhit esa sinfda o'quvchilarning erkin fikr bildirishiga, o'zini xavfsiz his qilishiga va o'qishga bo'lgan qiziqishining ortishiga xizmat qiladi, bunday muhitni yaratish uchun pedagog o'quvchilar bilan

do'stona, lekin shu bilan birga tartibli munosabat o'rnatishi, ularning fikrini hurmat qilishi va har bir o'quvchiga teng yondashishi kerak, natijada konfliktlarni to'g'ri boshqarish va ijobiy psixologik muhit yaratish pedagogning kasbiy mahoratini oshiradi va ta'lim jarayonining samaradorligini ta'minlaydi.

Pedagog shaxsiga qo'yiladigan psixologik talablarning umumiy ahamiyati shundan iboratki, ular ta'lim jarayonining sifatini belgilovchi asosiy omillardan biri hisoblanadi, chunki pedagogning ruhiy holati, shaxsiy sifatlari va o'quvchilar bilan munosabat o'rnatish uslubi bevosita ta'lim samaradorligiga ta'sir qiladi, zamonaviy ta'lim tizimida pedagog faqat bilim beruvchi emas, balki tarbiyachi, psixolog va yo'naltiruvchi sifatida ham faoliyat yuritadi, shu sababli undan yuqori darajadagi emotsional barqarorlik, empatiya, kommunikativ qobiliyat, motivatsiya va konfliktlarni boshqarish ko'nikmalari talab etiladi, bu sifatlar bir-biri bilan uzviy bog'liq bo'lib, pedagogning umumiy kasbiy kompetentligini shakllantiradi, agar pedagog ushbu psixologik talablarga javob bera olsa, u o'quvchilar bilan ishonchli munosabat o'rnatadi, ularning shaxsiy rivojlanishiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi va ta'lim jarayonida yuqori natijalarga erishadi, aks holda esa muloqotdagi qiyinchiliklar, tushunmovchiliklar va psixologik muammolar yuzaga kelishi mumkin, shuning uchun pedagog shaxsini shakllantirishda psixologik tayyorgarlikka alohida e'tibor qaratish zarur, natijada bu talablar nafaqat pedagogning kasbiy rivojlanishiga, balki butun ta'lim tizimining samaradorligiga xizmat qiladi.

Xulosa qilib aytganda, pedagog shaxsiga qo'yiladigan psixologik talablar ta'lim jarayonining eng muhim va ajralmas qismi hisoblanadi, chunki o'qituvchining kasbiy faoliyati nafaqat bilim berish, balki o'quvchining shaxsiy rivojlanishiga bevosita ta'sir ko'rsatish bilan ham bog'liqdir, pedagogning emotsional barqarorligi, empatiyasi, kommunikativ qobiliyati, motivatsiyasi va konfliktlarni boshqarish ko'nikmalari uning kasbiy samaradorligini belgilovchi asosiy omillar bo'lib xizmat qiladi, ushbu psixologik sifatlar mavjud bo'lgan pedagog o'quvchilar bilan sog'lom munosabat o'rnatadi, ularda bilim olishga qiziqish uyg'otadi va ijobiy psixologik muhit yaratadi, shuningdek, u o'z kasbiy faoliyatida yuzaga keladigan turli murakkab vaziyatlarni to'g'ri hal qila oladi va ta'lim jarayonini samarali boshqaradi, bugungi kunda ta'lim tizimida pedagog shaxsiga qo'yiladigan talablar yanada ortib borayotganligi sababli, ushbu psixologik jihatlarni chuqur o'rganish va amaliyotda qo'llash muhim ahamiyat kasb etadi, natijada pedagogning shaxsiy va kasbiy rivojlanishi ta'lim sifatini oshirishga xizmat qiladi.

Adabiyotlar, References, Литературы:

1. Abdullayeva N. Pedagogika va psixologiya asoslari. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2020.
2. Ahmedov Q. Ta'lim jarayonida psixologik yondashuvlar. – Toshkent: O'qituvchi, 2019.
3. Alimuhamedov B. Pedagogik mahorat asoslari. – Toshkent: Fan, 2021.
4. Karimova D. Umumiy psixologiya. – Toshkent: Iqtisod-moliya, 2018.
5. Mirzayev S. Pedagogik psixologiya. – Toshkent: O'zbekiston, 2022.
6. Nosirova M. Ta'limda shaxsiy yondashuv. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2021.
7. O'rinboyev A. Zamonaviy pedagogika. – Toshkent: Tafakkur, 2020.
8. Rashidova L. O'qituvchi faoliyatining psixologik asoslari. – Toshkent: Universitet, 2019.
9. Yuldashev H. Pedagogik jarayon va tarbiya nazariyasi. – Toshkent: O'qituvchi, 2018.